

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN GÖRSEL SANATLAR DERSİNDEKİ ÜÇ BOYUTLU ÇALIŞMALARLA İLİŞKİN MATERYAL KULLANIMI (SABUNDAN HEYKEL ÖRNEĞİ)

Nermin Özcan Özer¹ ve Ayşe Kalkan^{2*}

¹Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE, nermin.ozer@marmara.edu.tr

²Ms., Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE, aysekalkan85@gmail.com

*Corresponding author

Özet

Bu araştırmada ilkökul öğretmenlerinin (n=143) Görsel Sanatlar dersindeki üç boyutlu çalışmalara ilişkin materyal kullanımı ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların ifadelerinden elde edilen ham veriler, nitel çözümleme teknikleri kullanılarak analiz edilmiş, frekans ve yüzde analizleri yapılmıştır. Böylece ilkökul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde kullandıkları teknikler, hangi çalışmalara (iki veya üç boyutlu çalışmalar) daha sık yer verdikleri, hangi çalışmalardan (iki veya üç boyutlu çalışmalar) daha çok verim aldıkları, üç boyutlu çalışmalardan hangilerini tercih ettikleri, üç boyutlu çalışmalarda hangi materyal ve teknikleri kullandıkları ve hangi amaca yönelik bu çalışmaları yaptıkları ile "heykel" çalışması yaptırıyorsa hangi materyalleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Ankette yer alan açık uçlu sorular ile, öğretmenlerin üç boyutlu çalışmalar ile ilgili görüşleri belirlenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, ilkökul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde *iki boyutlu çalışmalara* daha sık yer verdiği (f=140, %=97,9), üç boyutlu çalışmalardan en çok *maske yapımını* (f=50, %=39,4) tercih ettikleri, üç boyutlu çalışmalar yaptırırken en çok *oyun hamuru* (f=101, %=38,8) kullandıkları ve en çok *el becerileri geliştirmeye yönelik* (f=110, %=33,4) üç boyutlu çalışmalar yaptırarak, heykel çalışmalarında en çok *atık malzemeler* (f=28, %=30,1) kullandıkları belirlenmiştir. Üç boyutlu çalışmalar yaptırırken ilkökul öğretmenlerinin materyal kullanmama nedenlerinin; ortamın elverişsiz olması, öğretmenin bilgi eksikliği, materyale ulaşma sorunu, ekonomik sebepler, sürenin yetersizliği, seviyeye (yaşa) uygun görülmemesi, sınıf mevcudunun fazla olması, materyalin güvenli görülmemesi, aile desteğinin olmaması, temizlik sorunu, dersin önemsiz görülmesi ve basılı kaynak yetersizliği olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Görsel Sanatlar, üç boyutlu çalışmalar, materyal, heykel, ilkökul öğretmenleri

Abstract

In this research it is aimed to determine primary school teachers' (n=143) views with respect to the material usage of three-dimensional works in visual arts lesson. The unrefined data acquired by the statements of the participants is analyzed with qualitative analysis techniques and also frequency, percentage analyses are performed. By this way techniques used by primary school teachers in Visual Arts course, to which works (two or three-dimensional work) they gave more importance, from which works (two or three-dimensional work) they took more efficiency, which of the three-dimensional works they preferred, which materials and techniques they used in three-dimensional works, for what reason they made these works and which materials they preferred to use while making "sculpture" work were determined. With open-ended questions

in the questionnaire, it was aimed to put forward teachers' views on three-dimensional studies. According to findings from the study, Primary school teachers use two-dimensional works more often three-dimensional works (f=140, %=97,9), They opt for mask making the most regarding three-dimensional works (f=50, %=39,4), They use play dough during their three-dimensional works (f=101, %=38,8), They perform three-dimensional works aiming at developing handcraft skills (f=110, %=33,4) and in sculpture performing they use waste material (f=28, %=30,1) the most. The reasons why primary teachers do not use three-dimensional works in Visual Arts course can be summarized as follows: unfavorable environment, the teacher's lack of knowledge, material access problems, economic reasons, the lack of time, inadmissibility to the level (age), crowded classes, failure to see the material secure, the lack of family support, hygiene problem, seeing the course insignificant and lack of resources.

Key words: Visual arts, three-dimensional works, material, sculpture, primary school teachers.

1. GİRİŞ

Sanat, bireyin duygularının hayatla, yaşadığı birikimlerle yoğrulup somutlaşması olarak tanımlanabilir ve hem amaç hem de araç olarak çağdaş eğitimin vazgeçilmez bir parçası olarak görülebilir.

Sanat, kişinin iç dünyasını, imgeleri, düşünceleri ve duyguları görselleştirme yoludur. Bu dünyanın anlatılması ve dışa aktarılması, insan için bir ihtiyaçtır (Buyurgan ve Buyurgan, 2007, s.22).

Sanatın anlaşılması ve doğru şekilde yorumlanması, sanat eğitimi yoluyla mümkün olabilmektedir. Sanat eğitimi ile yaratıcılığın geliştirilmesi, iyi düzenlenmiş ve yapılandırılmış bir eğitim ortamı ve üç boyutlu çalışmalar yapmayı gerektirir. Yükseklik, derinlik, genişliğe sahip olan maddeler "üç boyutlu maddeler" olarak isimlendirilebilir. İki boyutlu çalışmalar sadece yüzey üzerinde bir varlık oluşturduklarından "şekil" olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, üç boyutlu çalışmalara da "form" adını verebiliriz.

Görsel Sanatlar eğitiminde üç boyutlu uygulamaların önemi göz ardı edilemez. Çünkü, çocuk doğduğu andan itibaren yaşadığı ortamı üç boyutlu olarak görür ve algılar. Çocuğun temas ettiği, algıladığı nesnelere üç boyutludur. Söz gelimi, bir dikdörtgen iki boyutlu iken küp üç boyutludur. Bu nedenle, çocuğun küpü algılaması dikdörtgeni algılamasına nazaran daha kolay olur.

Üç boyutlu sanatsal tasarım eğitimi şu deneyimleri kazandırmayı amaçlar (Allen, 1978, s.14-31):

- Verilen bir sorunun ya da durumun içerdiği olanak ve güçlükleri tanımak ve belirleyebilmek için ilgili bir gözlem ve inceleme alışkanlığı,
- Sorun ya da duruma, onu etkileyen unsurlara ilişkin araştırma yapma ve bilgi toplama,
- Elde edilen bilgiyi analiz edebilme,
- Karşılaşılan nesnel güçlükleri yenmek için farklı fikirler öneren dizayn seçenekleri hazırlama,
- Hazırlanan dizayn seçeneklerinin olumlu ya da olumsuz yanlarının gözden geçirilerek en verimli kullanılacak olanı seçebilme,
- Seçilebilmiş son tasarımı materyal, işlev, işleyiş ve estetik boyutlarıyla değerlendirebilme,
- Tasarımı bir yapıya dönüştürecek uygulama aşamasının problemlerini çözebilme.

Görsel Sanatlar açısından düşünüldüğünde, çocuklar yalnızca kağıt üzerine çizim yaparak ve boyayarak kendilerini tam manasıyla ifade etmiş sayılmazlar. Her çocuğun kendini ifade etme biçimi farklıdır, çocuğa çeşitli materyaller sağlanarak onun kendisini ifade etmesine yardımcı olunmalıdır. Bu materyal çeşitliliğini iki boyutlu çalışmaların yanısıra üç boyutlu çalışmalarla da sağlamak mümkündür. Çünkü bazı çocuklar üç boyutlu çalışmalara daha yatkın olabilmektedirler. Ayrıca, üç boyutlu çalışmalar, iki eli birden aynı süreç içinde çalıştırdığından eğitsel değeri çok yüksektir (Gökaydın, 1998, s.9).

Sanat eğitiminde üç boyutlu çalışmalar yaptırılırken kullanılacak materyalin tanınması, kullanım şekillerinin ve çeşitliliğinin bilinmesi, kazanımların kazandırılmasında önemli bir amaç olmasının yanında aynı zamanda önemli bir araçtır. Çünkü eğitim-öğretim esnasında kullanılan materyaller, öğrenmenin niteliğini etkileyen önemli unsurlardan biridir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1996, s.19). Sönmez (2005, s.148)' e göre ise materyal, öğrenmenin oluşabilmesi ve dersin kazanımlarına ulaşılabilmesi açısından çok önemlidir. Çünkü materyal sayesinde, öğrencinin ilgi ve merakının konu üzerinde toplanması sağlanarak daha etkili bir öğrenme gerçekleştirilebilir ve derse katılım yüzdesi artırılabilir.

Bireyin üst düzeyde yaratıcılığını kullandığı ve geliştirdiği alan, sanat alanıdır. Sanat, bireyin yaratıcılığının geliştirilmesinde ve iç dünyasının dışavurumunda önemli bir araçtır. Bu bağlamda üç boyutlu çalışmalar, sanat eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Üç boyutlu çalışmalarda farklı materyaller kullanılması, öğrencilerin kendilerini farklı yollarla ifade etme becerisine katkı sağlar.

Görsel Sanatlar içerisinde, üç boyutlu uygulamalar denildiğinde akla ilk gelen çalışmalardan biri de heykel çalışmalarıdır. Heykel yapımında kil, kağıt, metal, vb. gibi birçok materyal kullanılabilir. Ancak “sabun” gibi kolaylıkla bulunabilen ve çeşitli araç-gereçle şekillendirilebilen bir materyalin heykel yapımında kullanılması, öğrencilerin farklı materyallere bakış açılarını olumlu yönde etkiler. Yüzyıllardır var olan sabun malzemesinin aslında hepsi birer heykeltraş olan öğrencilerin elinde şekillenmesi, üç boyutlu uygulamalara verilecek güzel bir örnek olacaktır.

Diğer taraftan, nitelikli bir sanat eğitimcisi, öğrencilerinin bireysel özellikleri doğrultusunda gelişmelerine olanak vermeli ve yardımcı olmalıdır. Söz gelimi, öğrencilerine çalışma disiplini kazandırmalı, onlara görmeyi öğretmeli, farklı materyaller kullanarak yeni sentezlere varabilme cesareti yüklemelidir. Yaptırdığı uygulamalarla öğrencilerinin sorumluluk duygusu gelişmiş, fikir üretebilen, paylaşılan, sorunlara karşı duyarlı, çözüm önerileri geliştirebilen, yaratıcı bireyler olmasına katkı sağlamalıdır. En nitelikli müfredat programları bile, olaylara dar çerçeveden bakan, olumsuzlukları pekiştiren, kendini yenilemeyen, katı sanat eğitimcilerinin elinde verimli olamaz. Ama yaratıcı, üretken, karşısındakini anlamaya çalışan, cesaretlendiren, motive eden, alanında iyi yetişmiş, donanımlı sanat eğitimcileri öğrencilerin nitelikli yetişmesinde en olumlu faktör olurlar. Nitelikli ve yaratıcı bir sanat eğitimcisi sürekli şikayet etmez. Malzeme, mekan, program ve anlaşılama sorunlarına çözümler üretmek elinden geleni yapar. Böyle bir öğretmenin dersinde öğrenciler, öğrenmeye, denemeye ve araştırma yapmaya daha istekli ve heyecanlı olurlar (Buyurgan ve Buyurgan, 2007, s.20).

Üç boyutlu çalışma uygulamalarına Görsel Sanatlar dersi içerisinde yer verilmesi için, derse giren öğretmenlerin üç boyutlu çalışmaların gerekliliğine inanması gerekmektedir. Üç boyutlu çalışmalarda farklı materyal kullanarak uygulama yapılması ise ancak farklı materyallere açık olarak onları kullanıp uygulama yapan ilkökul öğretmenlerinin olumlu görüş ve isteğine, aynı zamanda sanat eğitimcisi rolünü değerlendirmesine bağlıdır. Bu nedenle bu çalışmada Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalara ilişkin materyal kullanımı ile ilgili öğretmen görüşleri belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde yer verdikleri görsel sanat teknikleri nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde daha sık yer verdiği çalışmalar nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde daha çok verim aldığı çalışmalar nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri çalışmalar nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri materyaller nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri teknikler nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken amaçları nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalardan “heykel” yaptırırken tercih ettikleri materyaller nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken kullanmak istedikleri fakat kullanmadıkları materyaller nelerdir?
- İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken materyal kullanmama nedenleri nelerdir?

2. YÖNTEM

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalara ilişkin materyal kullanımı ile ilgili görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da hala var olan bir durumu değiştirmeden olduğu gibi tanımlamayı amaçlamaktadır (Arlı ve Nazik, 2003, s.5). Tarama modeline göre yapılan bu çalışmada, küçük gruplarda araştırma konusunun derinlemesine incelenmesi ve araştırmacıya ayrıntılı bakış açısı sağlaması amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında İstanbul ili Çekmeköy ilçesinde görev yapan 143 ilkökul öğretmeni oluşturmaktadır.

Çalışma grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1’ de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımları

	f	%

Yaş	20-30	25	17.5
	31-40	80	55.9
	41-50	31	21.7
	51-60	7	4.9
	61 ve üstü	-	-
Mesleki Deneyim	1-5 yıl	14	9.8
	6-10 yıl	39	27.3
	11-15 yıl	39	27.3
	16-20 yıl	33	23.1
	21 yıl ve üstü	18	12.5
Eğitim Durumu	İlköğretmen Okulu	1	0.7
	Eğitim Enstitüsü	2	1.4
	Eğitim Önlisans	4	2.8
	Lisans Tamamlama Programı	9	6.3
	Eğitim Fak. Sınıf Öğretmenliği	70	49
	Dört Yıllık Fakülte	57	39.8
Eğitim Seviyesi	Ön Lisans	5	3.5
	Lisans	125	87.4
	Yüksek Lisans	13	9.1
	Doktora	-	-
Görsel Sanatlar Eğitimi Alma Durumu	Bitirdiğim Okulda Eğitim Aldım	88	61.5
	Hizmet İçi Eğitim Aldım	2	1.4
	Resim Kursuna Gittim	2	1.4
	Eğitim Almadım	51	35.7
Toplam		143	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcılara ait şu özellikler ortaya çıkmaktadır:

- Araştırmaya katılan ilköğretmenlerinin %17.5' i (f=25) 20-30 yaş aralığında, %55.9' u (f=80) 31-40 yaş aralığında, %21.7 (f=31) 41-50 yaş aralığında, %4.9' u (f=7) 51-60 yaş aralığındadır.
- Katılımcıların mesleki deneyimlerinin dağılımına bakıldığında; %9.8' inin (f=14) 1-5 yıl, %27.3' ünün (f=39) 6-10 yıl, %27.3' ünün (f=39) 11-15 yıl, %23.1' inin (f=33) 16-20 yıl ve %12.5' inin (f=18) 21 yıl ve üstü deneyime sahip oldukları görülmektedir.
- Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında; %0.7' sinin (f=1) İlköğretmen Okulu, %1.4' ünün (f=2) Eğitim Enstitüsü, %2.8' inin (f=4) Eğitim Önlisans, %6.3' ünün (f=9) Lisans Tamamlama Programı, %49' unun (f=70) Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı, %39.8' inin (f=57) Dört Yıllık Fakülte mezunu olduğu görülmektedir.
- Katılımcıların eğitim seviyesine göre dağılımına bakıldığında; %3.5' inin (f=5) Ön Lisans, %87.4' ünün (f=125) Lisans ve %9.1' inin (f=13) Yüksek Lisans mezunu olduğu görülmektedir.
- Katılımcılar Görsel Sanatlar eğitimi alıp almama durumuna göre incelendiğinde; %61.5' inin (f=88) bitirdiği öğretim programında Görsel Sanatlar öğretimine yönelik dersler aldığı, %1.4' ünün (f=2) Görsel Sanatlar eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim programına katıldığı, %1.4' ünün (f=2) resim kursuna gittiği ve %35.7' sinin (f=51) Görsel Sanatlar ile ilgili hiçbir eğitim almadığı görülmektedir.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak, nitel araştırma tekniklerine uygun olarak hazırlanan anket kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket, üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, araştırmaya katılan ilköğretmenlerinin görev yaptığı okulun adı, cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, eğitim durumu, eğitim seviyesi, Görsel Sanatlar eğitimi alma durumu ile ilgili kişisel bilgi elde etmeye yönelik yedi adet soruya yer verilmiştir.

İkinci bölümde, ilköğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersi öğrenme-öğretme sürecinde kullandıkları teknikler, Görsel Sanatlar dersinde yer verdikleri üç boyutlu çalışmalar, üç boyutlu çalışmalarda tercih ettikleri materyaller ve teknikler, üç boyutlu çalışmalarını hangi amaca yönelik yaptıkları ve heykel çalışmalarında kullandıkları materyalleri tespit etmeye yönelik sekiz soruya yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, üç adet açık uçlu soruya yer verilmiştir. Bu sorular, araştırmaya katılan öğretmenlerin üç boyutlu çalışmalar yaptırırken kullanmak isteyip kullanmadığı materyaller, bu materyalleri kullanmayı nedenleri ve üç boyutlu çalışmalar ile ilgili görüşlerini betimlemeye yönelik düzenlenmiştir.

2.3. Verilerin Analiz Edilmesi

Veri toplama aracının ikinci bölümünden elde edilen veriler, frekans ve yüzde analizi ile çözümlenmiştir.

Veri toplama aracının üçüncü bölümde yer alan açık uçlu soruların çözümlenmesinde, "İçerik Analizi" kullanılmıştır. İlkokul öğretmenlerinin üç boyutlu çalışmalar yaptırırken kullanmak istediği fakat kullanmadığı materyaller ve bu materyali kullanmayış nedenlerine ilişkin verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması beş aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar şunlardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.84):

1. Adlandırma Aşaması
2. Tasnif Etme (Eleme ve Arıtma) Aşaması,
3. Kategori Geliştirme Aşaması,
4. Geçerlik ve Güvenirliği Sağlama Aşaması,
5. Verileri Bilgisayar Ortamına Aktarma Aşaması.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın genel amacına bağlı olarak ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalara ilişkin materyal kullanımı ile ilgili elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

3.1. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Yer Verdikleri Görsel Sanat Teknikleri

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde yer verdikleri görsel sanat tekniklerine ilişkin bulgular, Tablo 2' de sunulmuştur:

Tablo 2. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Yer Verdikleri Görsel Sanat Teknikleri ile İlgili Bulgular

	f	%
Kuru boya tekniği	134	14.8
Pastel boya tekniği	130	14.3
Sulu boya tekniği	122	13.4
Sebze ile baskı tekniği	82	9
El, parmak baskı tekniği	75	8.4
Keçe uçlu kalemle resim tekniği	61	6.7
Parmak boya tekniği	60	6.6
Pastel kazıma tekniği	56	6.3
Kolaj	42	4.6
Malzeme baskı tekniği	39	4.3
Guaj boya tekniği	36	4
Şablon baskı tekniği	29	3.2
Lavi (mürekkep çalışması) tekniği	12	1.3
Mozaik	6	0.7
Heykel	5	0.5
Cam baskı tekniği	5	0.5
Vitray	4	0.4
Rölyef	3	0.3
Monotipi baskı tekniği	2	0.2
Kağıt katlama	2	0.2
Akrilik boya tekniği	1	0.1
Maske	1	0.1
Ebru	1	0.1
Seramik	-	-
Toplam	908	100

Tablo 2' de görüldüğü gibi, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde yer verdikleri görsel sanat tekniklerinin %14.8' ini (f=134) kuru boya tekniği, %14.3' ünü (f=130) pastel boya tekniği, %13.4' ünü (f=122) sulu boya tekniği, %9' unu (f=82) sebze ile baskı tekniği, %8.4' ünü (f=75) el, parmak baskı tekniği, %6.7' sini (f= 61) keçe uçlu kalemle resim tekniği, %6.6' sını (f=60) parmak boya tekniği, %6.3' ünü (f=56) pastel kazıma tekniği, %4.6' sını (f=42) kolaj, %4.3' ünü (f=39) malzeme baskı tekniği, %4' ünü (f=36) guaj boya tekniği, %3.2' sini (f=29) şablon baskı tekniği, %1.3' ünü (f=12) lavi (mürekkep çalışması) tekniği, %0.7' sini

(f=6) mozaik, %0.5' ini (f=5) heykel, %0.5' ini (f=5) cam baskı tekniği, %0.4' ünü (f=4) vitray, %0.3' ünü (f=3) rölyef, %0.2' sini (f=2) monotipi baskı tekniği, %0.2' sini (f=2) kağıt katlama tekniği, %0.1' ini (f=1) akrilik boya tekniği, %0.1' ini (f=1) maske ve %0.1' ini (f=1) ebru tekniği oluşturmaktadır.

3.2. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Daha Sık Yer Verdiği Çalışmalar

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde daha sık yer verdikleri çalışmalara ilişkin bulgulara, Tablo 3' te yer verilmiştir:

Tablo 3. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Daha Sık Yer Verdiği Çalışmalar ile İlgili Bulgular

	f	%
İki boyutlu çalışmalar (boyama, baskı, vb.)	140	97.9
Üç boyutlu çalışmalar (heykel, seramik, rölyef, vb.)	3	2.1
Toplam	143	100

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde iki boyutlu çalışmalara (boyama, baskı, vb.) %97.9 (f=140) oranında daha sık yer verdiği görülmektedir. İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde yer verdikleri çalışmaların %2.1' ini (f=3) üç boyutlu çalışmalar (heykel, seramik, rölyef, vb.) oluşturmaktadır.

3.3. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Daha Çok Verim Aldığı Çalışmalar

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde daha çok verim aldığı çalışmalara ilişkin bulgular, Tablo 4' te sunulmuştur:

Tablo 4. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Daha Çok Verim Aldığı Çalışmalar ile İlgili Bulgular

	f	%
İki boyutlu çalışmalar (boyama, baskı, vb.)	132	92.3
Üç boyutlu çalışmalar (heykel, seramik, rölyef, vb.)	11	7.7
Toplam	143	100

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan ilkokul öğretmenlerinin %92.3' ünün (f=132) Görsel Sanatlar dersinde iki boyutlu çalışmalardan (boyama, baskı, vb.) daha çok verim aldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan ilkokul öğretmenlerinin %7.7' lik kısmı (f=11), Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalardan daha çok verim aldığını belirtmiştir.

3.4. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Tercih Ettikleri Çalışmalar

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri çalışmalara ilişkin bulgular, Tablo 5' te sunulmuştur:

Tablo 5. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Tercih Ettikleri Çalışmalar ile İlgili Bulgular

	f	%
Maske	50	39.4
Oyuncak yapımı	46	36.2
Mozaik	10	7.9
Heykel	9	7.1
Origami	4	3.1
Maket yapımı	3	2.3
Seramik	2	1.6
Rölyef	2	1.6
Kukla	1	0.8
Toplam	127	100

Tablo 5' te görüldüğü gibi, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri çalışmaların %39.4' ünü (f=50) maske, %36.2' sini (f=46) oyuncak yapımı, %7.9' unu (f=10) mozaik, %7.1' ini (f=9) heykel, %3.1' ini (f=4) origami, %2.3' ünü (f=3) maket yapımı, %1.6' sını (f=2) seramik, %1.6' sını (f=2) rölyef ve %0.8' ini (f=1) kukla oluşturmaktadır.

3.5. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Tercih Ettikleri Materyaller

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri materyallere ilişkin bulgular, Tablo 6' da sunulmuştur:

Tablo 6. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Tercih Ettikleri Materyaller ile İlgili Bulgular

	f	%
Oyun hamuru	101	38.8
Atık malzemeler	77	29.6
Kil	17	6.5
Alçı	13	5
Renkli plastik kablolar	12	4.6
Tel	11	4.2
Hazır kabartma (rölyef) kalıpları	11	4.2
Kağıt hamuru	8	3.1
Karton	3	1.2
Kağıt	2	0.8
Krapon kağıdı	2	0.8
Rafya	1	0.4
Alüminyum folyo	1	0.4
Kibrit	1	0.4
Toplam	260	100

Tablo 6 incelendiğinde, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri materyallerin %38.8' ini (f=101) oyun hamuru, %29.6' sını (f=77) atık malzemeler, %6.5' ini (f=17) kil, %5' ini (f=13) alçı, %4.6' sını (f=12) renkli plastik kablolar, %4.2' sini (f=11) tel, %4.2' sini (f=11) hazır kabartma (rölyef) kalıpları, %3.1' ini (f=8) kağıt hamuru, %1.2' sini (f=3) karton, %0.8' ini (f=2) kağıt, %0.8' ini (f=2) krapon kağıdı, %0.4' ünü (f=1) rafya, %0.4' ünü (f=1) alüminyum folyo, %0.4' ünü (f=1) kibritin oluşturduğu görülmektedir.

3.6. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Tercih Ettikleri Teknikler

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri tekniklere ilişkin bulgular, Tablo 7' de sunulmuştur:

Tablo 7. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Tercih Ettikleri Teknikler ile İlgili Bulgular

	f	%
Kesme (kırpma, kırma, ufalama) yoluyla form verme	101	39.9
Yapıştırma yoluyla form verme	65	25.7
Bükme (eğme, katlama, buruşturma) yoluyla form verme	54	21.3
Kalıp alma (kalıp, döküm) yoluyla form verme	16	6.3
Dokuma (sökme, dikme, örme) yoluyla form verme	10	4
Oyma-yontma yoluyla form verme	7	2.8
Isı ve basınç (ısıtma, eritme, kaynatma) yoluyla form verme	-	-
Toplam	253	100

Tablo 7' de görüldüğü gibi, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri tekniklerin %39.9' unu (f=101) kesme (kırpma, kırma, ufalama) yoluyla form verme, %25.7' sini (f=65) yapıştırma yoluyla form verme, %21.3' ünü (f=54) bükme (eğme, katlama, buruşturma) yoluyla form verme, %6.3' ünü (f=16) kalıp alma (kalıp, döküm) yoluyla form verme, %4' ünü (f=10) dokuma (sökme, dikme, örme) yoluyla form verme ve %2.8' ini (f=7) oyma-yontma yoluyla form verme oluşturmaktadır.

3.7. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışma Yaptırma Amaçları

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışma yaptırma amaçlarına ilişkin bulgular, Tablo 8' de sunulmuştur:

Tablo 8. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışma Yaptırma Amaçları ile İlgili Bulgular

	f	%
El becerileri geliştirmek	110	33.4
Serbest çalışmalar olarak	61	18.5
Üç boyutlu kavramını öğretmek	53	16.2
Varlıkların biçimini öğretmek	52	15.8
Uygulama aşamalarında problem çözme becerisi geliştirmek	47	14.3
Estetik algısını geliştirmek	2	0.6
Grupla çalışma, uyum alışkanlığı kazandırmak	2	0.6
Öğrencileri tanımak	1	0.3
Başarı duygusunu kazandırmak için fırsatlar sunmak	1	0.3
Toplam	329	100

Tablo 8 incelendiğinde, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde yaptıkları üç boyutlu çalışmaları %33.4 oranında (f=110) el becerileri geliştirmek amacıyla, %18.5 oranında (f=61) serbest çalışmalar olarak, %16.2 oranında (f=53) “üç boyutlu” kavramını öğretmek amacıyla, %15.8 oranında (f=52) varlıkların biçimini öğretmek amacıyla, %14.3 oranında (f=47) uygulama aşamalarında problem çözme becerisi kazandırmak amacıyla, %0.6 oranında (f=2) estetik algısı geliştirmek amacıyla, %0.6 oranında (f=2) grupla çalışma, uyum alışkanlığı kazandırmak amacıyla, %0.3 oranında (f=1) öğrencileri tanımak amacıyla ve %0.3 oranında (f=1) başarı duygusunu kazandırmak amacıyla fırsatlar sunmak amacıyla yaptıkları görülmektedir.

3.8. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalardan Heykel Yaptırırken Tercih Ettikleri Materyaller

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalardan “heykel” yaptırırken tercih ettikleri materyallere ilişkin bulgular, Tablo 9' da sunulmuştur:

Tablo 9. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalardan Heykel Yaptırırken Tercih Ettikleri Materyaller ile İlgili Bulgular

	f	%
Atık malzemeler	28	30.1
Kil	15	16.1
Alçı	13	14
Tel	11	11.8
Çamur	9	9.7
Kağıt hamuru	7	7.5
Oyun hamuru	6	6.5
Sabun	4	4.3
Toplam	93	100

Tablo 9' da görüldüğü gibi, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalardan “heykel” yaptırırken tercih ettikleri materyallerden %30.1' ini (f=28) atık malzemeler, %16.1' ini (f=15) kil, %14' ünü (f=13) alçı, %11.8' ini (f=11) tel, %9.7' sini (f=9) çamur, %7.5' ini (f=7) kağıt hamuru, %6.5' ini (f=6) oyun hamuru ve %4.3' ünü (f=4) sabun oluşturmaktadır.

3.9. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Kullanmak İstedikleri Fakat Kullanmadıkları Materyallere İlişkin Görüşleri

Araştırmanın bu amacına yönelik veriler, açık uçlu sorulara verilen cevaplardan elde edilmiştir. “Üç boyutlu çalışmalar yaptırırken kullanmak istediğiniz fakat kullanmadığınız materyal var mı, varsa hangileri?” sorusuna 40 katılımcı cevap vermiştir. İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken kullanmak istediği fakat kullanmadığı materyallere ilişkin bulgular Tablo 10' da görülmektedir:

Tablo 10. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Kullanmak

İstedikleri Fakat Kullanmadıkları Materyaller ile İlgili Bulgular

	f	%
Kil	17	34
Çamur	8	16
Alçı	7	14
Kağıt hamuru	5	10
Tel	3	6
Ahşap	2	4
Tahta	2	4
Taş	1	2
Oduun	1	2
Cam	1	2
Teneke	1	2
Sabun	1	2
Atık malzemeler	1	2
Toplam	50	100

Tablo 10' da görüldüğü gibi, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken kullanmak istedikleri fakat kullanmadıkları materyallerden %34' ünü (f=17) kil, %16' sını (f=8) çamur, %14' ünü (f=7) alçı, %10' unu (f=5) kağıt hamuru, %6' sını (f=3) tel, %4' ünü (f=2) ahşap, %4' ünü (f=2) tahta, %2' sini (f=1) taş, %2' sini (f=1) odun, %2' sini (f=1) cam, %2' sini (f=1) teneke, %2' sini (f=1) sabun ve %2' sini (f=1) atık malzemeler oluşturmaktadır.

3.10. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Materyal Kullanmama Nedenleri

Araştırmanın bu amacına yönelik veriler, açık uçlu sorulara verilen cevaplardan elde edilmiştir. İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken materyal kullanmama nedenlerine ilişkin bulgular Tablo 11' de görülmektedir:

Tablo 11. İlkokul Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersinde Üç Boyutlu Çalışmalar Yaptırırken Materyal Kullanmama Nedenleri ile İlgili Bulgular

	f	%
Ortamın elverişsiz olması	26	24.5
Öğretmenin bilgi eksikliği	18	17
Materyale ulaşma sorunu	16	15.1
Ekonomik sebepler	14	13.2
Sürenin yetersizliği	10	9.4
Seviyeye (yaşa) uygun görülmemesi	8	7.6
Sınıf mevcudunun fazla olması	7	6.7
Materyalin güvenli görülmemesi	2	1.9
Aile desteğinin olmaması	2	1.9
Temizlik sorunu	1	0.9
Dersin önemsiz görülmesi	1	0.9
Basılı kaynak yetersizliği	1	0.9
Toplam	106	100

Tablo 11' de görüldüğü gibi, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken materyal kullanmama nedenlerinden %24.5' ini (f=26) ortamın elverişsiz olması, %17' sini (f=18) öğretmenin bilgi eksikliği, %15.1' ini (f=16) materyale ulaşma sorunu, %13.2' sini (f=14) ekonomik sebepler, %9.4' ünü (f=10) sürenin yetersizliği, %7.6' sını (f=8) seviyeye (yaşa) uygun görülmemesi, %6.7' sini (f=7) sınıf mevcudunun fazla olması, %1.9' unu (f=2) materyalin güvenli görülmemesi, %1.9' unu (f=2) aile desteğinin olmaması, %0.9' unu (f=1) temizlik sorunu, %0.9' unu (f=1) dersin önemsiz görülmesi ve %0.9' unu (f=1) basılı kaynak yetersizliği oluşturmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın temel amacı, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersindeki üç boyutlu çalışmalara ilişkin materyal kullanımı ile ilgili görüşlerini belirlemektir. Bu temel amaç doğrultusunda elde edilen bulgular ışığında belirginleşen noktalar ele alınacaktır.

İlkokul öğrencileri, gelişim basamaklarına göre somut işlemler dönemindedir. Somut işlemler döneminde bulunan çocuklar, kavramları görsel olarak daha iyi özümstedikleri için görsel algı eğitimi almaları gerektiği söylenebilir. Görsel algı eğitiminde etkili bir araç olan üç boyutlu çalışmalara, Görsel Sanatlar dersinde yer verilmesi gereklidir. Yaratıcılık, zihinsel tasarlama, özgüven gibi önemli becerileri kazandırmada önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilen ve Görsel Sanatlar programında da yer alan üç boyutlu çalışmalara araştırmaya katılan öğretmenler tarafından iki boyutlu çalışmalara göre daha az sıklıkta yer verildiği görülmektedir (Bkz. Tablo 3). Ancak üç boyutlu çalışmalara daha az yer verilmesine rağmen üç boyutlu çalışmalardan daha çok verim aldığını belirtenlerin sayısı daha fazladır (Bkz. Tablo 4). Dolayısıyla öğretmenlerin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalara yeterince yer vermediği için verim almadıklarını belirttikleri söylenebilir.

İlkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken tercih ettikleri çalışmalardan biri de heykel çalışmalarıdır (Bkz. Tablo 5). Heykel yapımında kullanılan ve doğada kolaylıkla bulunabilen kil, kağıt hamuru, ahşap, tel gibi malzemeler çocukların gelişimine de uygun olduğundan ilkokulda da rahatlıkla kullanılabilir. Bu malzemeler, parmak kaslarını geliştireceği gibi çocukların farklı malzemelere temas etmesiyle duyuşsal ve zihinsel gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Heykel yapımında kullanılacak materyallerden biri de sabundur. Maliyet, ulaşılabilirlik ve kullanım açısından son derece elverişli olan sabun malzemesinden faydalanarak oluşturulan çeşitli dekoratif ürünler ve süslemeler günümüzde aynı zamanda birçok insan için geçim kaynağı olmuştur. Tarihimizde de hediye olarak sunulan veya süsleme amacıyla kullanılan sabunlar, günümüzde daha da yaygın biçimde aynı işlev için üretilmektedir. Evlerde çeşit çeşit kalıplar ve araç-gereçler kullanılarak üretilen sabunlar bebek doğumlarında, düğünlerde ve diğer özel günlerde konuklara sunulan birer hediye olarak göz doldurmaktadır. Evlerde bu kadar rahat ve seri şekilde biçimlendirilebilen sabun materyali, okullarda da rahatlıkla yaptırılacak üç boyutlu çalışmalardan biri olabilecek niteliktedir. Özer (2014)' in de belirttiği gibi, sabun malzemesi, deneme-yanılma yolunun rahatlıkla kullanılacağı bir yoldur. Tekrarı kolay olduğundan, tekrarlamaların çeşitlenebilen bir yapı inşası şeklindedir. Bu durum uygulayıcıların korkularını yenmesinde ve kendilerine güvenerek yaratıcılıklarını ortaya çıkarmalarında önemli bir faktördür. Bireylerden hazır bulunuşluluğunun üzerinde performans beklenmemesi de gerekir. Çalışmada yer vereceği ayrıntılar bireye bırakılmalı, yaşına uygun olarak gerektiğinden fazla ayrıntı içinde boğulmasına engel olunmalıdır. İlkokul sınıflarında yaşa bağlı olarak konu (tema) ve yontma malzemeleri seçimi, öğrencilerin birbirine veya kendilerine zarar vermeyecek türde, öğretmenin dikkat ve gözlemi ile gerçekleştirilmesi gereği unutulmamalıdır.

Heykel gibi üç boyutlu çalışmalara Görsel Sanatlar dersinde yer verilebilmesi için öncelikle derse giren ilkokul öğretmenlerinin üç boyutlu çalışmaların ve üç boyutlu çalışmalarda kullanılacak materyallerin gerekliliğine inanması gerekir. Bu amaçla bakıldığında, ilkokul öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde üç boyutlu çalışmalar yaptırırken çeşitli nedenlerden dolayı materyal kullanmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 11). Bu nedenlerden biri, kamuoyunda "4+4+4 Düzenlemesi" olarak bilinen değişiklik ile beraber haftalık ders saatlerinde de düzenlemeye gidilmesiyle Görsel Sanatlar ders saatinin ilkokulda tüm sınıflar için birer saat olarak belirlenmesidir. Haftalık bir ders saati süre, yapılacak üç boyutlu çalışmaların tamamlanmasına imkan vermemektedir. Bu nedenle Görsel Sanatlar ders süresi ile ilgili bir düzenlemeye gidilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Benzer şekilde Görsel Sanatlar dersinin önemsiz görülmesi, bu derste materyal kullanımını olumsuz etkilemektedir. Halbuki çocuğun kendini ifade etmesine, yaratıcılığını ortaya koymasına en çok olanak sağlayan dersler, sanat dersleridir. Öğretmenin materyal kullanımı ile ilgili bilgi eksikliği, sınıf ortamlarının uygulama yapmaya imkan vermemesi, materyale ulaşmada yaşanan sorunlar ve ekonomik sebepler, basılı kaynak yetersizliği, sınıf mevcudunun fazla olması, materyalin güvenli görülmemesi gibi nedenler de üç boyutlu çalışmalarda materyal kullanmama sebepleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak tüm bu sayılan nedenler üç boyutlu çalışma yaptırmaya ve bu çalışmalarda materyal kullanımına engel teşkil etmemelidir. Çünkü sabun gibi rahatlıkla ulaşılacak materyaller aynı zamanda ekonomik ve güvenilirdir. Sabun malzemesine şekil vermek kolay olduğundan sınıf mevcudunun fazlalığı, sınıf ortamının uygulamaya elverişsiz olması gibi nedenler ortadan kalkacaktır. Fakat her şeyden önce öğretmenlerin bu konudaki ön yargılarından sıyrılmaları ve kendilerini geliştirmek adına adımlar atmaları gerekmektedir.

Kaldı ki araştırmaya katılan ilkokul öğretmenlerinden bazıları konu hakkında bilgi eksiklikleri olduğunu ve bu yönde eğitim almaları gerektiğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin demografik özelliklerine bakıldığında, önemli bir kısmının Görsel Sanatlar ile ilgili hiçbir eğitim almadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 1). Bu durumunun bulgulara etki ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Allen, W. (1978). *Waren-asthetik und angst; probleme der asthetik II*. H. Tunç (Çev.). London: Orange Hill.
- Arlı, M. ve Nazik, M. H. (2003). *Bilimsel araştırmaya giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Buyurgan, S. ve Buyurgan U. (2007). *Sanat eğitimi ve öğretilimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (1996). *Genel öğretim metotları*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Gökaydın, N. (1998). *Eđitimde tasarım ve görsel algı*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Özer, N.Ö. (2014). *Sanat eğitiminde materyal ruhu: sabundan heykeller*. Akademik Bakış Dergisi, 43.
- Sönmez, V. (2005). *Öğretmenin el kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.